

SOSYOLOGCA

OCAK-HAZİRAN 2019

CİLT:9 SAYI: 17

ISSN: 2146-5207

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK SİYASETİNDE KAZAKİSTAN MODELİ

Galiya Serikkyzy

Özet: SSCB'nin çöküşünden sonra ortaya çıkan bağımsız Kazakistan'da günümüzde 130'dan fazla etnik ve 17 dini grup yaşamını sürdürmektedir. Bağımsızlığın kazanıldığı senelerde ülkedeki ana millet Kazaklar toplam nüfusun % 40'ını oluşturuyordu. Hem toprak sahibi ana milleti güçlendirme hem böyle zengin dokuyu korumak amacıyla Cumhurbaşkanı Nazarbayev farklı çokkültürlülük tecrübesi denemiştir. Kazakistan'ın çokkültürlü siyasetinin başarılı olduğu her açıdan kanıtlanmıştır. Günümüzde ülkedeki ana millet Kazaklar toplam nüfusun % 63,1'ine ulaşmıştır. Ayrıca diğer etnik gruplara eşit hak, toleranslı ortam sağlandığından, ülkede etnik-kültürel çatışma yaşanmamıştır. Ülkede milli kimliğe alternatif olarak yurtseverlik, vatanseverlik kavramları üzerinden bütünleştirmek amaçlanmaktadır. Çalışmada Kazakistan'ın çokkültürlü yapıyı yönetmekte uyguladığı özgün tecrübesi tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Çokkültürlülük, çoketniklik, Kazakistan, Kazakistan Halkı Asamblesi

KAZAKHSTAN MODEL IN MULTICULTURALISM POLITICS

Galiya Serikkyzy

Abstract: Independent Kazakhstan, formed after the collapse of the Soviet Union, now is home for more than 130 ethnic groups and denominations. After gaining independence the number of the main population, kazakhs, was 40 %. The leader of the nation, as well as the founder of the country, Nursultan Nazarbaev adhered a unique multicultural policy for improving the life conditions of kazakh nation, and for keeping the country multiethnic. The effectiveness of the multicultural policy of Kazakhstan has been proven in all areas. Nowadays the number of kazakh people in country reached 63,1 %. Also due to the fact that conditions are created equal for other nations, no ethnic or cultural clashes occurred. As the way to unite all the people of country, chosen not the way of national morale, but calling all the nations to love their common homeland. This article is about the personal experience of Kazakhstan as the ruler of multinational country.

Keywords: Multiculturalism, Multi-Ethnicity, Kazakhstan, The Assembly of Peoples of Kazakhstan.

ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK SİYASETİNDE KAZAKİSTAN MODELİ

Galiya Serikkyzy*

M. McLuhan'ın tabiriyle "küresel köy" diye adlandırdığımız bugünkü dünyada tek etnik gruptan, tek milletten oluşan ülke sayısı çok azdır. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde blokların yıkılmasıyla ülkelerdeki etnik çeşitlilik daha da artmıştır. Her heterojen devlet, içinde yaşanmış olan kültürel çatışmaları çeşitli şekillerde önlemiş veya bastırmıştır. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını alan Orta Asya'daki Türk Cumhuriyeti Kazakistan da çoketnili içeriğe sahiptir. Bağımsızlığını kazandığı senelerde ülkede ana millet olan Kazak nüfusu % 40'tı, 130'un üzerinde etno-kültürel ve 17 dini grup yaşamını sürdürmekteydi. Son sayıma göre ülkedeki ana millet Kazaklar toplam nüfusun % 63,1'ini oluşturmaktadır. Diğer etnik grupların çeşitliliğinde de bir azalma görülmemiştir. Hâlihazırda 130'den fazla etnik ve 17'den fazla mezhepsel gruplar varlığını sürdürmektedir. Ülkedeki Rus nüfusu % 23,7, Özbekler % 2,8; Ukraynalılar % 2,1; Uygurlar % 1,4; Tatarlar % 1,3; Almanlar ise % 1,1'lik kesimi oluşturmaktadır. Bunların dışında Kore, Çeçen, İnguş, Azeri, Yahudi, Polonyalı, Yunan, Ermeni, Beyaz Rus, Dungan, Kürt, Türkmen, Bulgar, Dağıstanlı, Kırgız, Tacik, Karaçay, Balkar, Çin, Çuvaş, Karakalpak, Çek, Asurlu, Baltık milletleri, Gürcü, Oset, Ahıska, İran, Buryat, Macar ve Romen gibi etnik gruplar ve diğer azınlıklar hayatını sürdürmektedir. Aynı zamanda Kazakistan; İslam, Hristiyan (Ortodoks, Katolik, Protestanlık), Budizm, Yahudilik, Hinduizm, eski dönemin çok dinli kültürleri ve yeni dini inançlar olmak üzere 46 mezhebe de ev sahipliği yapmaktadır. Nüfusun % 70'den fazlası Sünni İslam inancına sahip, % 26'dan fazla kesim Rus Ortodoks inancı mensupları, kalan % 4'den az kesim diğer dini inanç temsilcilerini oluşturmaktadır (www.stat.kz).

Kazakistan'ın bu denli etnik ve dini çeşitliliğe sahip olmasının sebebinin Çarlık Rusya siyasetiyle Kuzey Batı'dan gelen göç dalgasıyla açıklayabiliriz. XVII. yüzyılda başlayan Rus işgalinden sonraki göç akışı kronolojisi aşağıdaki gibidir (Tatimov'dan aktaran www.e-history.kz):

- 1) XVII. yüzyıl. Ülkenin kuzey batı bölgesine ilk Kazakların yerleşmesi (200 bin kişi) ve ardından Kazak topraklarının Rus Çarlığına işgal edilmeye başlanması
- 2) XVIII. yüzyıl. İşgal çizgileri üzerinde (Gorkiy, Ertis, Jayık çizgileri) askeri kalelerin inşa edilmesi ve oraya yerlileri cezalandırmak için görevlendirilen askerlerin aileleriyle yerleşmesi (125 bin kişi)
- 3) Kazakistan'daki verimli topraklara Rusya'nın Avrupa kısmından çiftçi ve işçileri ülkenin geneline yayarak yerleştirme (XX. yüzyıl sonuna kadar Stolipin'in²²⁷ toprak reformu dahil toplam 1 mln 150 bin kişi)
- 4) Rusya'nın iç kısmından dini sürgüne uğrayan eski inançlılar, kerjaklar ve baptisler (150 bin kişi, XIX. yüzyıl sonu, XX. yüzyıl başı)
- 5) Sovyet hükümetinin ilk senelerindeki müsadereye fakirleşen muhacirler (250 bin

* Sakarya Üniversitesi SBE Sosyoloji Bölümü doktora öğrencisi.

²²⁷ Pyotr Arkadyeviç Stolipin: 1905 Devrimi'nden sonra köylülerin toplumsal ve ekonomik durumunu güçlendirerek otokrasinin temellerini sağlamlaştırmak amacıyla gerçekleştirdiği kapsamlı tarım reformlarıyla tanınan Rus devlet adamı.

kişi, XX. yüzyılın 20-30. yılları)

6) İç savaş senelerinde Sibirya, Ural ve Volga bölgesinden paralı görevlendirilen askeriler (100 bin kişi)

7) Sanayileşme senelerinde mesleki uzmanlaşmayı gerçekleştirmek için gelenler (1 mln 250 bin kişi, XX. yüzyıl 30. seneleri)

8) 2. Dünya Savaşından önce ve esnasında sürgün edilen milletler (1 mln 300 bin kişi, 1939-1945 seneleri)

9) 2. Dünya Savaşı'nda işgal edilen coğrafyadan göç ettirilen nüfus (350 bin kişi, 1941-1945 seneleri)

10) Kazakistan'ın verimli 'bakir' topraklarını işlemek için kendi isteğiyle gelen "milliyetçiler" (1 mln 950 bin kişi, 1954-1959 seneler)

11) "Organize olmayıp" doğal göç sonucu taşınanlar (1 mln kişi, 1970'li yılların başına kadar)

12) Kapalı askeri sitelerdeki "stratejik nüfus" (250 bin kişi 1946'dan 1991'e kadar)

13) Sovyetler Birliği'ni kapsayan "aktif" inşaat için işçi kaynağı göçü (200 bin kişi, 1999 senesine kadar)

14) Yeni bulunmuş maden ocağındaki vardiya işçileri (50 bin kişi, 1986-1991 seneleri, demografik ekspansyonun sonu)

15) Güney Kafkasya ve Orta Asya'daki iç savaş zamanındaki askeri ve etnik mülteciler ve Baltık ve Moldova'dan gelen sivil göçmenler (75 bin kişi, 1989-1993 seneleri)

S. Huntington "Medeniyetler Çatışması" adlı eserinde geleceği kararsız ülkeler olarak Rusya, Türkiye ve Meksika'yı göstermektedir. Bu dezintegrasyonun sebebi olarak coğrafi-politik durumuyla beraber kültürel çeşitliliğini öne sürmektedir (Huntington, 2001) Eğer bu kurama bakarsak Huntington'un gözünden kaçan Kazakistan, böyle bir çatışmanın en tehlikeli bölgesinde yer almaktadır. Kazaklara resmi olarak Büyük Türk Medeniyetinin mensubu olarak bakılırsa, o zaman onun teritoryasını güneyden İslam dünyası, Güneydoğusundan Konfüçyanizm, Kuzeybatısından Ortodoks gibi Büyük uygarlıklar kuşatmaktadır.

Böylesi zor bir ideolojik iklimi Kazakistan başarılı etno-politik tutumları sayesinde hasara uğramadan yönetebilmiştir. Bağımsızlık aldıktan hemen sonra ülkedeki ana millet Kazak nüfusu toplam nüfusun % 40'ını oluşturuyordu. Rus milleti ise % 37,6'lık kesimi oluşturmaktaydı. Yıl 2016'ya gelindiğinde ise Kazak nüfusu % 63,1'e yükselmiştir. Rusların büyük çoğunluğu anavatanına göç ederek halı hazırda adı geçmiş etnik grup toplam nüfusun % 23,7'sini oluşturmaktadır. Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı senelerde % 5,8'i oluşturan Alman nüfusu de kendi yurduna göç ederek günümüzde onların sayısı toplamın % 1,1'ini oluşturmaktadır. Ana vatanına dönmeyen millet mensupları şu an Kazakistan'da çatışmasız ortamda ve ayrımcılığa uğratılmaksızın yaşamlarını rahatça sürdürebilmektedir (stat.kz).

Bağımsızlık yıllarında yapılan reformlar sonucunda ülkede devlet yapısının sağlam bir temeli oturtulmuş, modern koşullara uygun bir politik sistem, etkili şekilde gelişen bilimsel kurumlar ve farklı sivil toplum kurumları ortaya çıkmıştır. Bu temel daha sonraki gelişim için gereken önkoşulları oluşturmaktadır (Tugjanov, 2011).

Kazakistan'ın bağımsızlığı sonrası Nursultan Nazarbayev'in girişimleriyle, çok kültürlü dokuyu korumak amacıyla, 1 Mart 1995 yılında Kazakistan Halkları Asamblesi kurulmuştur. Etnik halklar arası meseleler ile ilgili kamu enstitüsü kurma fikri ilk kez 1992

Kazakistan halkının birinci konferansında devlet başkanı tarafından dile getirilmiş ve Mart 1995’de uygulamaya alınmıştır. Kazakistan Cumhuriyetinin yönetim yapısında yeni danışma ve istişare makam olarak kurulmuştur. Temelinde devlet ile etnik birliklerin oluşturduğu kamu enstitüleri arasındaki ortaklık ilkesi yatmıştır (Gürsoy; Vurucu, 2010).

İlk adıyla Kazakistan Halkları Asamblesi Kazakistan’daki farklı etnik ve kültürel grupların, grup değerlerini ve kimliklerini korumak ve geliştirmek amacıyla kurulan sivil toplum örgütlerinin bir çatı altında birleştirilmesiyle meydana gelmiştir (Gürsoy, Vurucu, 2010). Kazakistan Halkları Asamblesi’nin adı 2002 senesinde çoğul ekinden arındırılarak “Kazakistan Halkı Asamblesi olarak değiştirilmiştir. 2015 senesinde kuruluşunun 20.yıldönümünü kutlayan KHA’nın oluşum ve geliştirilme politikasını 4 aşamada toplayabiliriz (Tugjanov, 2011):

Kazakistan etnik halklar arası anlayış modeli oluşumunun birinci dönemi 1989 ile 1995 arasındaki devrini kapsar. Bu dönem, etnik birlikler kurulmasına yönelik kendiliğinden süreçlerden başlayan ve 1995 Anayasasının kabul edilmesi ve Kazakistan Halklar Asamblesi’nin kurulması sonucunda Kazakistan modelinin yasal ve kurumsal biçimlenmesine kadar uzayan evrim ile nitelenir.

İkinci dönem -1995-2002 yılları arası. İçeriksel olarak bu dönem Kazakistan’ın özdeşliğinin ölçütlerini(parametrelerini) belirlemiş ve Kazakistan Cumhuriyeti’nin devlet özdeşliği oluşma konseptinin platformunda “Çeşitlilikten Birliğe” prensibi esasında Kazakistan toplumunun Kazak halkı etrafında pekiştirmesini sağlamıştır. Sonuçta Kazakistan halklarının kendi aralarındaki rahatsızlık duyguları ortadan kaldırılmış, etnik diller ile ilgili yasalar esas alınarak tutarlı bir şekilde etnik diller politikasının gerçekleştirilmesine başlanmıştır. Toplumda etnik ve dini ilişkilerin siyasetleştirilmesi olgularından vazgeçilmesi konusunda ilkesel olarak anlaşmaya varılmıştır.

Üçüncü dönem-2002 ile 2007 yılları arası. Halklar arası anlayışın sağlanması amaçlanarak oluşturulan Kazakistan modeli ilgili politikayı içerir. Bununla ilgili bazı programlar hazırlanmış ve kabul edilmiştir. 2001 yılına kadar KHA Stratejisi, Kazakistan Cumhuriyeti’nde dilleri geliştirme ve yürütme devlet programı, “Kazakistan’ın gelişim şartı – Toplumun fikir birliği” konsepti. 2006 ile 2008 yılları arasında Kazakistan’ın halklar arası ve dinlerarası uyum modeli geliştirme programı uygulanmıştır. Etnik alanda etnik birliklerin dernekleşme süreçleri, bu birliklerin devlet kurumlarına bağlı şubeleri oluşturulmuştur.

Dördüncü dönem 2001’de başlamış ve Kazakistan toplumun tek halk olarak entegre edilmesi, etnik ve dinler alanındaki süreçlere ani ve bilinçsiz müdahale döneminden devletin sistemli milli politikasına dönüşmesi olarak nitelenir.

Mevcut ulusal ve bölgesel sivil toplum örgütlerinden oluşan Asamble’de 382 üye vardır. Kazakistan’daki etnik grupların kültürlerini, dillerini, geleneklerini korumak ve geliştirmek için kurulan STÖ’lerin sayısı 800’den fazladır. Bunun 28’i ulusal düzeydedir. 15 dilde gazete ve dergi çıkarılmakta, 8 dilde radyo ve 7 dilde de televizyon programları yapılmaktadır. Özbek, Tacik, Uygur ve Ukrayna dillerinde eğitim-öğretim yapan 88 okul mevcut. 108 okulda da 22 etnik grubun dili özel ders olarak okutulmaktadır. Ayrıca yetişkinler için 30 etnik grubun dilinde eğitime imkân tanıyan 195 gece okulu, hafta sonu kursları ve dil kursları açıldı. Kazak ve Rus tiyatrolarının dışında Kazakistan’da dört ulusal - Özbek, Uygur, Kore, Alman- tiyatro daha var. Her yıl onlarca kitap mevcut çeşitli etnik grupların dillerinde yayınlanmaktadır. Nevruz ve 1 Mayıs Kazakistan Halkının birliği

bayramı olarak gelenekleştirdi. (Gürsoy, Vurucu, 2010)

Çokkültürlülük siyasetinin Kazakistan modeli KHA ile sınırlı kalmamaktadır. Kazakistan 2003 senesinden bu yana 3 senede bir kere yapılmak suretiyle Dünya ve Semavi Din temsilcilerini biraraya getiren 5 kurultaya ev sahipliği yapmıştır. Ülkedeki etnik varlıkların yanı sıra çok zengin çeşitliliğe sahip din mensupları arasındaki barışın sağlanmasını amaçlayan inisiyatifin kurucusu yine devlet başkanı Nursultan Nazarbayev'dir. Kurultay'a her dönem Avrupa, Asya, Afrika ve Orta Doğu bölgelerinden İslam, Hıristiyan, Yahudi, Budizm, Daoizm, Sintoizm, İndüizm dini mensupları ile uluslararası kuruluş temsilcileri yoğun katılım sağlamaktadır.

Sonuç olarak, Kazakistan 130'dan fazla etno-kültürel çeşitliliğin bir arada varlığını sürdürebilme siyasetini başarılı gerçekleştirmiştir. Günümüzde çokkültürlülük siyasetinin Kazakistanlı modeli Avrupa ülkelerinin de yoğun ilgisini çekmektedir. BM'nin 12-13 Kasım 2009'da düzenlediği 2. Azınlık Sorunları Forumu'nda ülkenin çokkültürlü yapıyı yönetme şeklinden sıkça söz edilmiştir (Tugjanov, 2009)

Kazakistan nüfusunda eğitimden medyaya kadar her yerde haklar dostluğuna sıkça vurgu yapılmaktadır. Ana millet Kazakların dini bayramı Kurban Bayramının yanı sıra ikinci çoğunluk dini Hristiyan Ortodoksların bayramı Rojdestvo günü de resmi tatildir.

1 Mayıs halkların dostluğu bayramı olarak kutlanmaktadır. Ülkedeki bütün etnik ve dini varlıklara Sovyet döneminde sağlanmamış hakların sağlanması, çeşitliliğe tolerans, Kazakistan'ın yerlileri - ana millet Kazaklar tarafından hoşgörüyle karşılanmakta, demokratik devlet olmanın sonucu olarak algılanarak övünç vesilesi bile olmaktadır.

KHA'nın toplumsal ve ideolojik işlevi azınlıkların kültürlerini korumakla sınırlı kalmamaktadır, toplumun entegrasyonu konusunda sağlam bir temel oluşturmaktadır. KHA'dan 9 temsilci KC Parlamenti Meclisi'nde yer almaktadır. Neticede, her etnik grup Kazakistanlıların etnik ve sivil birliğini, bütünlüğünü oluşturma sürecine içten bir şekilde katılmaktadır. Dolayısıyla milli bütünlükse yurtseverlik, Kazakça tabirle "otansüygiştik" (vatanseverlik) kavramları üzerinden gerçekleşmektedir.

Kaynakça

Kudaybergenova, A.,K (2010), *Sovyet Dönemindeki Kazakistan'daki Göç Dalgası*.

Doktora Tezi. KC MEB Şokan Ualikhanov Tarih ve Etnoloji Enstitüsü.

Tatimov, .,(1975), *Demografi*. Almatı: Kazakistan.

Tugjanov, Y.,(2009), Kazakistan Halklar Asamblesi Başkan Yardımcısı Yeralı Tugjanov'un BM'in 12-13 Kasım 2009'da düzenlediği 2. Azınlık Sorunları Forumu'ndaki konuşması. Cenevre, İsviçre.

Tugjanov, Y., (2011), "Kazakistan Cumhuriyeti Milli Politikasının Temel Özellikleri Hakkında", *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 22. Sayı, ss. 589-594.

Gürsoy, A.; Vurucu, İ., (2010) "Çok Kültürlülük Tartışmaları, Toplumsal Bütünlük Ve Yeniden Milletleşme"(Kazakistan Halkı Asamblesi Örneği)" *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 14, s. 42.

Huntington, S.,(2001), *Medeniyetler Çatışması*. Derleyen M. Yılmaz, Vadi Yayınları.

Vurucu, İ., (2008), "Türk Dünyasında Demokrasiyi Anlamaya Giriş (Kazakistan Merkezli Bir Çözümleme)", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları, Sayı: 8, Bahar, ss. 390-406.

Aliyarov, E., Kaljekov, T., (2013), ‘Kazakistan’daki Etnik ve Dini Gruplar Arasındaki İlişkiler: Şimdiki Durum ve Geliştirme Perspektifleri, Günümüz Dünyasına Dinin Etkisi” temalı uluslararası konferansın makalelerinden derlenmiş kitap. KC MEB Felse-fe, Siyaset Bilimi ve İlahiyat Enstitüsü, Almatı, s. 20-26.

Kazakistan Tarihi sitesi// www.e-history.kz

KC İstatistik Ajansı sitesi // www.stat.kz

Kazakistan Halkı Asamblesi sitesi// www.assembly.kz